

המאור האחד לדמות דיוקנו של הרמב"ם ז"ל

מתוך הספר מאמרי ראי"ה למרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

א.

במעמקי הנשמה האנושית קול ד' קורא בלא הרף, מהומת החיים יכולה רק להמם את הנפש, עד שלא תשמע ברוב עתות חייה את הקול הקורא הזה. אבל בשום אופן לא תוכל לעקור את היסוד, את השורש והעיקר, של הקול הזה, שהוא באמת כל עצם החיים האנושיים. ועל כן אנחנו רואים בכל התולדה האנושית, שגליה מכים תמיד בתוך היסוד הגדול הזה של קול ד' הקורא בלא הרף. בצורות שונות מתגלם הקול הנורא הזה. בתכסיסים שונים הולכת נפש האדם הפרטי ונפש הקבוץ האנושי, הכללי או החלקי, ומבקשת דרכים, איך להקשיב את הקול הזה. וגם באלה שהם מתאמצים לברוח מפניו ולהשתיק אותו, אין הבריחה וההשתקה הזאת אלא מגלה ביותר את קשורה הפנימי של הנפש אל אותו הקול האדיר, שאינו פוסק מנהום גם בלבב ומרדות גם בהם עצמם. אכן לשוא גם כל מאמצי הבריחה ממנו וכל התחבולות להשתקו, קול ד' לא יפסק, זכרו לא יסוף, לעולם ירעם עליהם בתוכם ובנפשם פנימה, קול ה' בכח, קול ה' בהדר. הסבה היסודית של התנועות הגדולות, שאנו מוצאים במהלך רוח האנושיות בנוגע לאותו הקשר שלו עם קול ד', בצורתיו השונות, בחיובו ובשלילתו, היא הופעתו הכללית מתוך פעולת שני יסודות שונים הפכיים זה לזה בטבע, ששניהם יחד אינם פוסקים מהגביר את לב האדם להתקשר עמם ולחיות על פיהם את חייו העצמיים. היסוד האחד הוא קול התשוקה הנפשית הטבעית העצמית לקרבת אלהים, אשר כל ההויה כולה, וכל זרמי הנפש, החיים בכל מלא היקום ובכל כח התודעה האנושית, כולם אומרים באין הרף, כי אך זהו הטוב, זהו האושר, זהו יסוד החיים הנצחיים, מקור האור ושורש כל עדן. והיסוד השני הוא הקול המזקק ומצרף את עצם תשוקת הקרבה הזאת, המוציא אותה מנפתולי מחשכיה ומעלה אותה למכון האורה הבהירה. ושני היסודות האלה ביחד עושים את המכון של הקודש ושל טהרת הקודש. גם בתקופות אשר הושפל מאד רוח האדם ושום דברי עדינות מוסרית ורגשי תפארת טהורים לא יכלו לחזור לתוך לבו, גם אז לא חדל קול ד' לקרא בקרבנו. נתלבש אז הקול ההוא במעטפות מפלצת איומות, מביאות שממון טומאה וזוהמה רשע וכסל על כל ככר החיים הכלליים והפרטיים. מתוך הקול הזה בעוונות יצאו כל המכונות האליליות, כל דרכי העבודות הזרות, לכל ארחות המעקשים שלהן. אבל גם תחת הררי החשך הללו לא חדל כח האיתנים אשר לקול ה' ביסודו, לפעול את פעולתו, למרות אשר רובי המהשכים הפכו את התגלותו לבלהה והרס. מהלך רוח האדם אינו פוסק את שיטתו בים הגדול הזה, החובק בתוכו את אלה שני הזרמים המתגושים: עצם יסוד קרבת אלהים וטהרתה של קרבה זו. מאז התחילה הקריאה בשם ד', מאיתן האזרחי אברהם אבינו, ועד עתה, לא חדל הקול המטהר את קרבת אלהים, ברגש אשר בלב האדם, מלפעול את פעולתו. אמנם רק הענקים הגדולים בקומה הרוחנית, שעמדו לאדם בכלל ולישראל בפרט, הם המאחדים בזרוע עוזם את שני היסודות הללו באחדות הנפלאה, הם הם המחיים את נשמת האדם בכלל ואת נשמת ישראל ביחוד על ידי מה שהם מפלסים נתיבה רחבה למהלך של קרבת אלהים, שהוא עוז העולם, ולמהלך טהרתה של הקרבה הזאת, שהיא אורו של עולם. חליפות וצבא בתולדה האנושית, ובתולדות ישראל בפרט, התרוממות הגל של זרם קרבת ד' בלא התחשבות עם יסוד טהרתו, היא המביאה את עכירת הלבבות וטמטום הרוחות מפעם לפעם. המון רגשות ורעיונות מרובבות ביחס לציורים האלהיים, בצורה חיובית כפי העולה על הרוח, בלא הזרחת האורה השוללת ומטהרת את הציורים ההם מעבי המחשכים, הם הם הביאו לעולם את עבי הערפל של חשכת האליליות, אשר תחתיה כרעה האנושות ותאבד את דרכה בחיים. לעומתם באו השוללים כבאי כח טהרת המחשבה, עמלו ויגעו להרבות את השליה, עד אשר נתרחקו מרחקים שאין להם סוף מכל השטח של הקשבת הרגש של קרבת ד', והתנוודה על ידם האנושות כנוד הקנה במים, אכולת ספקות ואין נחת. והפרץ הנבעה של זרם קרבת אלהים, בלא זרם של טהרה העומד לעומתו ומזקק את סיגיו, המתרבים על ידי נביקת רוח האדם ותוסר כשרונו להחזיק את השפעה הגדולה הזאת בטהרתה, הוא היה הגורם לכל אשר סבלנו מיצרא דעבודה זרה בכל אותם הימים אשר לפך גם אותנו, אשר על ידו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, נתפזרנו בגויים, ונעשינו ככלי אובד. ומתקופה לתקופה גם בבית ישראל פנימה התחלפו המצבים. האורה הכללית של זוהר התורה וקדושתה הבהיקה את החיים, נתנה להם את הקדושה ואת טהרת המדות, את הלב הטוב ואת החסידות העליונה, את אהבת התורה ואת יראת שמים העמוקה. אבל היחידים שבגדולי הרוח היו צריכים בכ"ז להתאמץ איך לצרף אל הזיקה הגדולה של קרבת ה', שפרצה באומה בכל עומק ורוחב החיים, גם את הטהרה המוחלטת של זיקה קדושה זאת, עד שתהיה מזוקקת מכל דבר מה שיש בו משום שמץ של עכירות, המשבית את יסוד הטהרה של הזיקה המקודשת אשר לקרבת ד'. המפעמת בחזקה בלב האומה בכלל ובפרטיה. בלב הדורות ואישיהם מפעמים שני הרוחות הזרמים הללו: הרוח החיובי של חפץ הקרבה האלהית והרוח השלילי של חפץ הטהרה של רוח הקרבה הזה, ושום מעמד לא יוכל לעכב את ההתנוודות התדירית, הבאה, כמנהג העולם, בעקבם של שני הרוחות הסוערים הללו. בזמן שהרוח החיובי מתגבר, מתחלש הרוח השלילי המזקק, ובהכרח מתלויים אל כל הצדדים החיוביים גם צדדים שיש בהם החשכת הטהרה באיזו מדה. ולהפך באותם הזמנים שרוח הטהרה מתגבר, ומשתמש בכחותיו השליליים, בהכרח שסובל אז הרוח החיובי מחלישות כח והרגשת התנוונות באיזו מדה. רק ענקי הרוח הגדולים שנים ברוחם. כל זרמי החיוב, הבאים מתוך הכח של דרישת קרבת ד' בכל עוזה, הם שלמים אצלם עם כל הזרמים המטהרים את הרוח, ומלאים הם בכל הופעה המטהרת של השליה. ככה מופיעה קרבת אלהים שלהם משוכללת בכל סגולות טהרתה ומלאה בכל עוז גבורתה. והם המצילים האמתיים של החיים הרוחניים אשר לעם וליחידים, והמעמידים את הכלל ואת הפרט על גבהי מרומים של שכלולם הרוחני. הם אנשי הסגולה היחידים, אשר מפרי רוחם יחיו דורות רבים ואשר אורותיהם יגיהו את המאפלים שבכל שטחי החיים ההולכים ומתחדשים לכל ענפיהם, ואשר זכרם לא יסוף מכל הדורות לעולמים. נשמה רבת כח כזאת, ששני הרוחות, החיובי והשלילי, אשר לתשוקת קרבת ד', פעלו עליה בשלמותם, וההתגושות רבת הזעזועים שביניהם שכללה את מלוא הופעתם, עד שהצד החיובי הלוהט בקרב הלב לקרבת ד' פעל את כל פעולתו עד מעמקי הנפש, והצד השלילי פעל את זקוק טהור עד הקבע כל זוך נקיונו של הצד החיובי, זאת היתה נשמתו של רבנו משה בן מיימון ז"ל, אשר לאורו רואה בית ישראל אור, וקרנים ממנו גם על מרחב האנושות התרבותית בכללותה. השלמות העליונה, שקבלה נשמתו הגדולה מכל זוהר האמת אשר זרח עליה בכפלים, היא גילתה את הארת מבטו על העולם ועל החיים, על האנושות כולה ועל ישראל עמו, על התורה ועל המדע, בהחירות כל כך מפליאה ובלב כל כך נכון, עד שהננו ממולאים השתוממות נוכח גדולת חזיון מבעית זה. שני ההפכים, החיוב והשלילי, נתמזגו במלואם ברוח כביר ועליון זה של אישיותו, למזג אחד והתאמה גמורה של שלום אמת, ותהי לאישיות מוצקת שאין בה התנוודות ולא סתירות פנימיות.

המחשבה והמעשה, השכל והרצון, הגבורה והקדושה, פעלו בהדדיות נפלאה, שהיתה מאז גם בחייו והנה עד עתה לחידת עולם, גם בקרב אנשי המעלה היותר נשגבים.

ג.

כיצירה אגדית עומדת לפנינו התמונה המרהיבה כפולת האורה הזאת של פאר גאוני עולם זה, הרמב"ם ז"ל. "מבקר" עזי נפש היו בודאי רוצים להפוך באמת את האישיות המוצקת הזאת לתמונה אגדית, אשר רק בדמיון המופרז יכול להיות לה מקום ולא במציאות הרגילה בהגבלתה. כי כיצד יכול המוח הרגיל לחשוב, שאותו הגאון התלמודי, אשר יצר את פירוש המשנה הנפלא, את ספר המצות ואת היד החזקה, עם כל מלא מרחבו ורוב פרטיו ודקדוקיו, הוא הוא אותו הפילוסוף הנשגב, המתרומם לאותה ההכללה וההפשטה העליונה המתגלה לנו במורה הנבוכים, והוא הוא אותו גדול הרפואה, שרשמו היה כל כך ניכר בזמנו בין אבירי הרופאים, ושאותו גדולתו ושקידתו גם במקצוע זה נשארו לדורות? כי תמונה כזאת, המופיעה לפנינו לא בפרקים שונים, מורכבים ומחוברים, אלא בשלמות אחדותית, היכן נפגשנה גם בין רוס השדרות של גדולי הדורות? אותם "המבקר" שנפשו סולדת מהודות בכל מה שהוא מרומם מציריהם המצומצמים, ברצותם להסיר את פליאת חזון האחדות הרוממה, שנתגלת בצורה הנפשית של האישיות הגדולה הזאת, היו רוצים בודאי לגזור אומר, שלא תופעה ממשית הוא מה שהדמיון קורא אותו "רמב"ם", ושיחס אליו את כל היצירות השונות, גדולות הערך ובעלות היקף גדול כל כך, ושבחזקת היד הם נאחדים לחטיבה אחת. וכמה אסמכתות יוכלו הללו להביא לדבריהם. הלא באחת יד היו מפרידים את היד החזקה מהמורה, באמרם, שאותו הפוסק הגדול, שעסק בכל כך אהבה ומסירות נפש בקביעת כל תג ותג שבתורה המעשית לכל פרטיה ודקדוקיה, לא יוכל להיות אותו הפילוסוף המתנשא לרום פסגת ההפשטה וההכללה של המחשבה האצילית, המרקיעה לשמי הבקורת והנתוח השכלי העליון, ובאחת יד היו מתרצים בזה את כל הדברים, שלפי ההשקפה השטחית הם נפגשים כמו סתירות בין אלה שתי היצירות הגדולות. ומזה אך צעד אחד להחליט, שגם הספר הגדול והמקיף הזה, היד החזקה, משנה התורה, גם הוא איננו מעשה יד פועל אחד, ורק הדמיון האגדי הוא שיחס אותו לרבי משה בן מיימון, ובאמת רק במשך דורות רבים נצטברו חלקים חלקים מעורכים שונים, עד אשר נצטרף מין "קאנון" מקיף זה. מה נקל יהיה להם אז לישוב את כל הסתירות הנראות בין ספר המצות ובין החבור הגדול ובין פירוש המשנה לשניהם ובין חלקי החבור גופו, ולמה להם לנוד אחרי החדושים והפולמוס הרבים, אשר העלו המפרשים השונים, במשך דורות רבים, איך לישר את הדברים? ואם עוד לא יספיק להם כל ההרס הזה, כמה נקל להם להשתמש אח"כ בחכמת "ההגהה" והסירוס, כי מי יכול לדון בדברים שיצאו מסופרים שונים במשך תקופות רבות? ואם אמנם לא הספיק הזמן עדיין להוציא אל הפועל ממש את הבדיה הזאת במלואה, לא קשה להגיד מראש, שבכח מוכן כבר איזה רעיון להעמיד חזון בדים כזה על ידי "מבקר" חריפים שואפי חדשות, ליתן היקף חדש על כל יצירותיו של הרמב"ם ופירוש מדעי חדש על דבריו. ואין אנו בטוחים לכאורה, אם דרך ההתפוררות והעמדת גירסאות חדשות במקום שאין היד "המבקר" מגעת להבין את הדברים לאמתם, וקביעת תאריכים מיוחדים על כל חלק מיצירותיו של המאור הגדול והאחדותי הזה, לא תהיה מוכנה להעשות לסלילת דרך ושיטה "מודרנית", שחכמת השקר תתפאר בה בראש הומיות. אמנם המסורת החיה והקיימת היא העומדת מנגד לכל שרירות הלב הזאת, והיא העוצרת בעד נבובי הלב מלהפוך את המציאות הנפלאה והמרוממת לאיזה צל דמיוני, שלא היה ולא נברא. ובעל כרחם מוכרחים גם נסוגי הרוח היותר מתהדרים בחדושי הרס לאמר: רבנו משה בן מיימון חי וקיים, הוא היה חי את חייו הנפלאים והקדושים בזמנו, והוא חי חיי אמת, חיים נצחיים שנשמתו האחדותית בנגזי מרומים, וחי עם עמו ועם כל טהורי הלב והרוח ביצירותיו הנשגבות המאירות את מחשכי הדורות לעולמים. אכן בכל מלוא שיעור קומתה הובלטה האחדות המוצקה אשר לנשמתו הקדושה בדברי עצמו, במאמרו הקצר שבפרק החמישי משמונת פרקיו הידועים בפירוש המשנה, שנערכו בתורת הקדמה לפירוש מסכת אבות. שם בא לידי הבעת האומר: בהשתמש האדם בכחות הנפש לצד תכלית אחת, שזהו השם אשר קרא לאותו הפרק הנפלא, שהוא נושא בו חזון עליון על האדם היחיד ומקיף והולך גם על ערכי הכלל כולו, על ישראל ועל העמים כולם. האחדות הנפשית הזאת היתה תמונת חייו, אשר הגדירה בתכונה שהיא אפשרית להיות מושגת בטבעו של האדם. ולפיכך אמר שם על התכונה האחדותית הזאת של ההשתמשות בכחות הנפש לצד תכלית אחת: וכשיזדמן מציאות האדם שזה ענינו, אני אומר שהוא למטה מן הנביאים, ר"ל שישמש כחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת השם יתברך לבד, ולא יעשה מעשה קטן או גדול ולא ידבר דבר אלא שהפועל ההוא מביא אל מעלה או למה שמביא אל מעלה, והוא יחשוב ויסתכל בכל פועל ותנועה ויראה אם יביא אל התכלית ההוא או לא יביא ואז יעשהו. וזה אשר בקש ממנו יתברך שנכוין אליו באמרו: ואהבת וכו', ר"ל בכל חלקי נפשך שתעשה תכלית כל חלק ממנה תכלית אחת והיא לאהבת השם יתברך. וכבר הזהיר הנביא ע"ה ע"ז ג"כ ואמר: בכל דרכיך דעהו. וכבר כללו חז"ל זה הענין כולו בקצרה במלות מועטות מורה ע"ז הענין הוראה שלמה מאוד, עד כשאתה תבחן קצור המלות איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו, אשר חברו בו ספרים ולא השלימוהו, תדע שנאמר בכח אלוהי בלא ספק, והוא אמרם בצוואותיהם: וכל מעשיך יהיו לשם שמים" (אבות פי"ד). אלה הדברים אינם דברים של ספרות, שאדם מביע על ידם איזה ציור, אשר גם אם הוא נשגב מאוד יוכל להיות רק גלוי זמני שצויה אותו רוחו לשעה, כאן יש מסירת החיים, עצמיות הנפש של האדם, שהוא מוסר לנו את מהות עצמותו. זהו הרמב"ם וזה כוחו הנפלא, כוחו לאלוהיו, אשר אהבו ואשר ידעו ואשר עבדו באמת בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומכחה של אהבה תמימה ומושלמת זאת הופיעו כל הגדולות והנפלאות אשר האיר על ידם את מחשכינו באישיותו הכבירה ובספרותו העומדת לנס עולם. הַאֲרִיץ־תִּרְצִי"ה)